

10. Статкевич Л. П. Интертекстуальність як засіб творення амбівалентного світосприйняття ліричного героя в поемах Т.С. Еліота / Л. П. Статкевич // Мова і культура. (Науковий щорічний журнал). – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2003. – Вип. VI. – Т. 6. Ч. 2. Художня література в контексті культури. – С. 235–242.
11. Тресиддер, Джек. Словарь символов [Електронний ресурс] / Джек Тресиддер ; пер. с англ. С. Палько. – М. : ГРАНД : Фаир-Пресс, 1999. – Режим доступу: http://royallib.ru/read/tresidder_dgek/slovar_simvolov.html#0
12. Элиаде, Мирче. Трактат по истории религии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eliade.ru/voda-i-simvolika-vod.html>

Бачук А.А.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

Т.С. ЭЛИОТ В РЕЦЕПЦИИ ГРИЦЬКА ЧУБАЯ: ГЕНЕТИКО-КОНТАКТНЫЕ И ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация

Исследовано влияние творчества американского поэта Т.С. Элиота на идейно-художественные параметры творчества Г. Чубая. Осуществлен сопоставительный анализ поэм «Полые люди» Т.С. Элиота и «Отыскание причастного» Г. Чубая. Выявлены и проанализированы общие для обоих авторов образы-мотивы.

Ключевые слова: «вытесненное поколения», рецепция, мифопоэтика, образ-мифологема, архетип, мифологический хронотоп.

Bachuk A.O.

Lesia Ukrainka Eastern European National University

T.S. ELIOT IN THE RECEPTION OF HRYTSKO CHUBAI: GENETICS-CONTACT AND TYPOLOGICAL ASPECTS

Summary

The article deals with the impact of works of the American poet T. S. Eliot on the ideological and artistic parameters of works of H. Chubay. The research implements the comparative analysis of the poems «The Hollow Men» by T. S. Eliot and «The Search for the Accomplice» by H. Chubay. The image motifs common to both authors have been revealed and analysed in this article.

Keywords: «ousted generation», mythopoetics, image-mythologem, archetype, mythological chronotope.

УДК 821.112.2(436)-1.09"19"

ПОЕТИКА САКРАЛЬНОГО У ЗБІРЦІ ПАУЛЯ ЦЕЛАНА «МАК І ПАМ'ЯТЬ»

Брикса О.С.

Інститут філології та журналістики

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Досліджено вияви поетики сакрального, її особливості у дебютній збірці П. Целана «Мак і пам'ять». Закцентовано на структурних, тематичних, ідейних виразниках категорії сакруму, проведено паралель між священним як категорією буття homo religious та вектором світобачення. Наголошено на ієрархії сакральних відчуттів за концепцією Р. Отто.

Ключові слова: сакральное, герметизм, замовляння, заклинання, ієрархія сакральних відчуттів.

Постановка проблеми. П. Целан – німецькомовний поет єврейського походження, творчість якого сприймається неоднозначно: активна проєкція особистих переживань на загалом дуже герметичний текст-рефлексію, сповнений символів та алюзій, а також інтертекстуальна природа целанової творчості роблять його поезії важкими для осмислення. На нашу думку, найдоречніша методологія, завдяки якій можна адекватно прочитати творчість автора, – поєднання зусиль герменевтики, рецептивної естетики та семіотики. Саме їхня сукупність дає можливість максимально повно осмислити поетичну манеру автора та особливості його світогляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри все, творчість П. Целана неодноразово ставала об'єктом зацікавлення ряду дослідників, серед яких Г. Гадамер, А. Гріцман, А. Вольський, О. Подлісець-

ка та ін., а також найбільш уважний український читач відомого автора П. Рихло, автор монографічного дослідження про творчість австрійського поета як інтертекст.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Малодослідженим є аспект поетики сакрального у творчості П. Целана, що і визначило актуальність роботи. Сакрум, священне, сакральне як самостійне явище досліджували також П. Флоренський, Р. Отто, М.Еліаде, Х. Ортега-і-Гассет, П. Рікер, Е. Левінас, С. Зенкін, І. Набитович та ін. Поетична мова – доказ злиття «духу» та «літери» воедино. Саме у слові відбивається істинність сакрального як категорії релігії, філософії та світовідчуття. Поетика сакрального на рівні структури замовлянь, молитов, заклинань тощо, ремінісценцій, алюзій має вияв і в поезії. Бажаючи пояснити себе,

митці часто звертаються до надприродних джерел. Ця риса, на нашу думку, великою мірою виявляє себе і у творчості П. Целана. Проте поетика сакруму як домінуюча риса поета-містика досі не була вповні досліджена. Саме цій проблемі присвячена наша робота.

Мета статті – продемонструвати, обґрунтувати поетику сакрального в дебютній збірці «Мак і пам'ять», зацентрувати на її провідних аспектах, а також здійснити типологію вияву сакрального начала в поетичному універсумі поета за концепцією відомого німецького релігієзнавця, родоначальника західної феноменології релігії Р. Отто, викладеною ним у відомій книзі «Священне».

Виклад основного матеріалу. П. Целана називають останнім модерністом ХХ століття. Його поезія – доказ можливості Слова існувати після Аушвіцу. Категорія сакруму відчутна вже у його дебютній збірці «Мак і пам'ять», проте її функціонування амбівалентне, оскільки П. Целан – доказ розчакхнутості на рівні диалогії «іудей-еврей».

П. Целан – поет містично-релігійного типу. Традиції юдаїзму, хасидизму мають відгомін у творчості на рівні імен, топонімів, екзистенційних проблем вибору, смерті, осмислення буття. Та особливість поетики сакруму у збірці «Мак і пам'ять» полягає не лише у зверненні до тем єврейства, християнства, а й на рівні світовідчуття, оскільки воно властиве Целану як єврею, а не іудею (мова йде про національну, а не релігійну приналежність, що виявляє себе і на рівні сакральних аспектів).

У 1952 році світ побачила перша книжка тоді ще маловідомого єврейського німецькомовного поета з Чернівців Пауля Целана «Мак і пам'ять». Згодом її вважатимуть символом «поезії після Аушвіцу», а німецький лірик Карл Кролов стверджуватиме, що вона «на багато років наперед змінила уявлення про структуру, тематику, сутність вірша». Важливість книжки Пауля Целана «Мак і пам'ять» насамперед в тому, що тут зібрані вірші, які визначили поетичне майбутнє автора «Фуги смерті», утвердили його перо, сформували світоглядні орієнтири. Водночас ця збірка стала своєрідним першим підсумком у творчості поета, результатом довгої й копіткої роботи.

Доказом поетики сакрального на рівні структури та семантики образів у збірці є вірш «У Єгипті», присвячений І. Бахман (про це дізнаємось із епістолярію П. Целана: у листі до І. Бахман за 1948 рік згаданий твір має підзаголовок «Для Інґеборг») [1, с. 6]. Ця поезія – друга у циклі «Контрове світло». Важливу функцію відіграє назва, що спрямовує реципієнта на місце дії. Варто зазначити, що практика такого вживання не поодинокі: наприклад, добре відомий поетичний цикл Лесі Українки «Весна у Єгипті» (1910). Вочевидь, такі географічні контури слугують центром узагальнення, збірним поняттям. У біблійному тексті Єгипет – символ поневолення єврейського народу, тому П. Целан вибором саме такої назви створює сугестію у формі домінуючих емоцій – суму, співчуття. Сам твір складається з одинадцяти рядків, два останніх з яких є своєрідним висновком (така теза вмотивована їх графічним розміщенням). Аби детально розглянути прояв сакрального у творі, варто спершу зосередитись на формальних показниках. Є. Кагаров, дослідник фольклорних жанрів, розробив схему замовлянь, «загальна формула» яких має такий вигляд: J + E + L + B + Z [3, с. 61], де J означає звертання (в поезії це проявляється через ряд мікробразів: основне – «ти», інші – «чужинка» та свої «Рут, Мір'ям, Ноємі»), E – епічну частину (детальна оповідь), L – ліричну частину («зверти їх пишно, коли лежиш у

чужинки», «оздобити їх піднебесним волоссям чужинки»), B – містичні імена (Рут, Мір'ям, Ноємі, що символізують собою «потрійною» сакральний вияв жінки: дружина – Рут, сестра – Мір'ям, мати – Ноємі) і Z – висновки, кінцеві слова («Ти повинен сказати чужинці: дивись, я ділив з ними ложе!» [3, с. 71]; у перекладі М. Фішбеїна вони звучать інакше: «Дивися, я спав у них!»). Отож, формальні показники замовляння як жанру, спрямованого на магічно-сакральний вплив, що і свідчить про відповідні ознаки поетики твору.

Доля всього єврейського народу зображена в невеликому поетичному тексті. Єврейський чоловік, що завжди опиняється в ситуації непевного вибору, – «ти», до якого, очевидно, у внутрішньому діалозі звертається П. Целан. З одного боку вимальовується картина вагання (або чужинка, або єврейська жінка – символами яких є відомі біблійні героїні Рут, Мір'ям, Ноємі), яка переростає в опозицію профанного (чужого) та сакрального (свого), а з іншого – трагедія особистого вибору, що й досі властива багатьом євреям, які через певні обставини не зберегли своїх традицій поведінки, релігії та світовідчуття (тут варто згадати біографічні відомості про Целана, його часті зміни місць проживання, розрив з родиною тощо). Крім інших, важливим у творі є образ води («Ти повинен сказати оку чужої: подивися на воду», «Ти повинен шукати усіх нероздільних з водою в оці чужинки»). Образ води – один із найбільш багатозначних у структурі сакралізованої свідомості. Вода – це символ животворчої, життєдайної стихії; вона несе в собі сакральний зміст очищення – не лише від бруду фізичного, а й від бруду духовного; це і символ плинного часу; це один із жіночих символів (у євреїв родовід ведеться за жіночою лінією) – прамати, океан, з якого вийшло життя і т. ін. Очевидно, що, вживаючи цей образ-символ у поезії, П. Целан сакралізує кожен із зазначених аспектів. Крім того, образ-символ води в індивідуальній міфології П. Целана може бути витлумачена як образ фізичної смерті (усі «свої» в поезії Целана, на відміну від чужинки, в чій очак ліричний герой шукає їх – мертва; відтак він шукає те, чого вже нема). Це припущення ґрунтується на біографічних даних – поет покінчив життя самогубством, утопившись у Сені, – пророчо-сугестивний аспект саме такого вибору смерті виключати не варто. Напевно, поет не зміг пережити втрату свого єврейського «я» і змушений був у воді приєднатись до тих нероздільних «Рут, Мір'ям, Ноємі», яких доречно кликати лише з води. «Вбирання чужинки тугою» – це один образ, який символізує відданість традиціям, історії, прагнення пам'ятати, шанувати минуле навіть у чужому середовищі. На прикладі цього вірша поетика сакруму виявляє себе як замовляння, внутрішній монолог – солілог. Звернення до біблійних імен, поняття створює сугестію атмосфери визначення, вибору. Знаковим є вживання особого займенника «Ти», що є своєрідною альтернативою «Я», або ж «Іншим».

Ліричні герої поезії «Тавро» (чоловік – жінка) згинають стрілки часу, та ті невідворотно поспішали назад, батожаючи «час аж до крові». Мотив заклинання «звисяючої сутені» – апеляція до сакрального. Заклинання – прагнення увіковічнити щось, змінити під впливом енергетики свого слова. Градація, анафора «і» – це розвиток «Тавра» і «тавра» як категорії болю. Батоження часу до крові – це і є тавро. Священне тут виявляє себе і в синтаксисі старозавітних текстів, з їх то інверсивністю, то почерговими подіями. «У дванадцятиразовому «зверненні на «ти» до ночі твого слова» можна

вбачати мотив пам'яті генетичної, національної та релігійної: число 12 – кількість колін синів Ізраїля, а звернення «до ночі твого слова» – апеляція до слів минулого, священних. Прокладання ж бікфордського шнура має підтекст самогубства («як вену відкрити») та пристрасті. Після цього ніч слова «розчухнулася», лишившись «відкритою». Як і більшість віршів П. Целана, «Тавро» має суб'єктивний, почуттєвий (тут він дуже відчутний) та вищий, ірреальний плани.

Вірш «Очі» доречно тлумачити як триптих не тільки у зв'язку із авторським графічним розміщенням (цей факт не можна оминати), а й з ідейним навантаженням. Кожна частина починається словом «Очі», після чого стоїть двокрапка. Очі – світильники душі – постають як самостійне речення, яке пояснюється в наступних рядках задля підкреслення їх сакральних виявів. У першій частині вони – свідки випробувань: «Ви мерехтіли у цівках ясного дощу, коли Бог наказав мені випити чашу» [5, с. 109]. У другій частині вони – «золото зір, яке ніч відлічила мені на долоню, коли я кропиву зривав і викорчовував тіні проречень» [5, с. 109]. Ці рядки символічні, що передбачає різнотлумачення, проте яскраво тут звучить ідея винагороди «золотом зір» після «викорчовування тіні проречень». Висновком слугує третя частина, де домінують ідея брами, крізь яку ліричний герой скаче, будучи «увінчаним снігом своїх білих скронь» (старість), до «оселі вічності» (смерть). У цій поезії, на нашу думку, сакральне проявляє себе на рівні світовідчуття та через універсальні релігійні мотиви (випробування, райські врата, винагородження). Очі ж тут – свідки, що супроводжують цей процес. І, звичайно, форма триптиха дозволяє провести аналогії із сакральністю числа «три».

Ієрархію відчуттів сакрального у творчості П. Целана можна систематизувати завдяки праці Р. Отто «Священне: про ірраціональне в ідеї божественного і його співвіднесеність з раціональним» (1917). Ця наукова розвідка мала свого часу значний резонанс, оскільки автор позбавив слово «священне» таких «включень», як мораль та раціональність. Натомість він назвав той компонент, який лишився, «нумінозність», що тлумачиться як «відчуття присутності божественного». Сама сутність святого перебуває в нумінозному, а зустріч людини з ним відбувається у відчутті благодестивості. Таємниця – важливий фактор вже згаданого нумінозного, тому усі релігії базуються на досвіді

«присутності таємниці». Відповідно автор вибудував свою схему відчуттів святого в релігійному досвіді: відчуття тварності – *Kreaturegeföhl*, містичний жах – *Mysterium tremendum* (який містить у своїй структурі моменти жаху – *Tremendum*, величі – *Majestas*, божественної енергії – *Energicum* й таємниці – *Mysterium*), захоплення – (*Fascinans*), священне як нумінозна цінність – *Sanctum* als *numinoser Wert* [4, с. 39].

Цю ієрархію можна тлумачити не лише як структуру релігійно-містичного досвіду, але і на рівні світовідчуття як духовно-поведінкової моделі буття. Оскільки П. Целан не був послідовним прихильником юдаїзму (його родина була у цьому плані достатньо демократичною, тож у відповідному дусі виховувався й майбутній поет), містичне відчуття сакрального в митця – скоріше наслідок його приналежності до єврейства як національного комплексу, із самобутнім колективним містичним світовідчуттям.

Таким чином, запропонована Рудольфом Отто ієрархія сакральних відчуттів виявляє себе в Целана як містика. *Mysterium tremendum* – таїнство трепету (перед Жінкою, Матір'ю, святинями юдаїзму: вірші «Пісня у пустелі», «Осокорі», «Літа поміж нами», «Пізно й глибоко» та ін.). *Tremendum* (почуття жаху) присутне на рівні страху перед Старозаповітним Богом: вірші «Темне око у вересні», «Таємниця папороті» та ін. Момент *majestas* (всемогутності) вбачаємо в циклі «Контроле світло» на рівні замовлянь, заклинань, самопереконань як упевненості, віри у велич Творця («У Єгипті», «Той, хто вирве вночі твоє серце», «Саван» та ін.). Момент енергійного в поета має форму моделі світла як еманції святості. Все ж відчуття *Mysterium* – це, без сумніву, найближча поетові категорія, модель світовідчуття, притаманна Целанові – єврейо – містикові. Стосунки з Богом у поета не драматичні, бо, вочевидь, митець добре усвідомлював тезу Терстегена про те, що «зрозумілий Бог – не Бог».

Висновки і пропозиції. Отже, категорія сакрального – знакова у площині рецепції митця. Поезії зі збірки «Мак і пам'ять» пронизані різними формами сакрально-містичного. Ба більше, на рівні жанровому вони також є прикладами замовлянь, заклинань, священними триптихами, медитаціями, тобто жанрами із відповідним формо-змістовим наповненням – священними. Ієрархія відчуттів – доказ їх важливості не лише у творчості, а й житті П. Целана – містика та герметиста.

Список літератури:

1. Бахман І. Пора серця. Листування / З листування між Паулем Целаном і Максом Фрішом, а також між Інгеборг Бахман і Жизель Целан-Лестранж / І. Бахман, П. Целан ; упорядк. й комент. Бертран Бадью, Ганс Гьоллер, Андреа Штоль і Барбара Відеман ; пер. Лариса Цибенко та Петро Рихло. – Чернівці : Книга-XXI, 2012. – 416 с.
2. Брикса О. Поетика сакрального в поезії Пауля Целана «У Єгипті» (цикл «Контроле світло») / О. Брикса // *Scripta manent* : молодіжний науковий вісник Інституту філології та журналістики : зб. наук. праць / уклад. Л. Б. Лавринович. – Луцьк : «Вежа-Друк», 2014. – 198с.
3. Гунчик І. Український магічно-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування : монографія / І. Гунчик. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 232 с.
4. Отто Р. Об иррациональном в идее божественного и его соотношении с рациональным / Р. Отто ; пер. с нем. яз. А. М. Руткевич. – СПб. : АНО «Изд-во С.-Петербур. ун-та», 208. – 272 с.
5. Целан П. Мак і пам'ять. Поезії / П. Целан; переклад з нім. та післям. Петра Рихла (нім. та укр. мовами). – Чернівці : Книги-XXI, 2013. – 148 с.

Брикса Е.С.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

ПОЭТИКА САКРАЛЬНОГО В СБОРНИКЕ ПАУЛЯ ЦЕЛАНА «МАК И ПАМЯТЬ»**Аннотация**

Исследованы проявления поэтики сакрального, ее особенности в дебютном сборнике П. Целана «Мак и память». Акцентируется на структурных, тематических, идейных формах отражения категории сакрума, проведена параллель между священным как категорией бытия homo religious и вектором мировоззрения. Отмечено иерархию сакральных ощущений по концепции Р. Отто.

Ключевые слова: сакральное, герметизм, заговор, заклинание, иерархия сакральных ощущений.

Bryksa O.S.

Lesya Ukrainka Eastern European National University

SANCTITY POETICS IN THE PAUL CELAN COLLECTION «POPPY AND MEMORY»**Summary**

The poetics of sanctity and its special features of the debut collection of poems by P. Celan «Poppy and Memory» have been explored. The category of sanctity was concentrated on its structural, thematic and ideological expressions. Has been drawn a parallel between the sanctity in the manifestation of homo religious-existence and the course of the world's outlook. The concept of the hierarchy of sacred sensations by R. Otto has been emphasized.

Keywords: sanctity, hermeticism, charms, spells, the hierarchy of sacred feelings.

УДК 81.373.21 (571.66)

**ЯЗЫКОВАЯ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ПРИРОДЕ
В РЕГИОНАЛЬНОЙ ТОПОНИМИКЕ (НА ПРИМЕРЕ КАМЧАТСКИХ ГИДРОНИМОВ)**

Глущенко О.А.

Камчатский государственный университет имени Витуса Беринга

В работе представлена авторская интерпретация организации класса гидронимов, мотивированных названиями животных и растений. Топонимы рассматриваются как фрагмент топонимической языковой картины мира, выделены системные отношения, дан историко-лингвистический комментарий. Номинативные признаки, сформировавшие гидронимы, не только содержат сведения об особенностях экосистемы территории, но и особым образом отражают преломленную через призму языкового сознания информацию об исконных типах хозяйствования, верованиях и предметах, ценностных ориентирах человека.

Ключевые слова: семантика, внутренняя форма, гидроним, зоотопоним, фитотопоним.

Названия водных объектов на региональной карте любой территории (топонимы-гидронимы) существуют как совокупность системно организованных наименований, внутри которой представлены парадигматические, синтагматические и вариантные отношения. Микротопонимия Камчатского края в целом характеризуется всеми признаками системности, равно как системно организован и любой денотативно-номинативный макроклас (гидронимы, оронимы, ойконимы и др.). Особый интерес в плане комплексного описания представляют собой именно топонимы-гидронимы, поскольку они обладают максимальной степенью устойчивости и информативности. Гидронимы, кроме прямой номинативной и дифференцирующей функций, выполняют кумулятивную и социально-адресную функции. В Камчатском крае насчитывается свыше 14 тыс. водных объектов (озера, реки, ручьи, водопады и др.), большая часть рек и ручьев не превышает 10 км в длину, только около 1% рек имеет протяженность свыше 100 км. Самые крупные реки полуострова – это р. Камчатка (758 км) и р. Пенжина (713 км). Корпус собранных нами гидронимов Камчатки составлен более чем 3 тыс. наименованиями, из которых не более половины картографировано и включено в официальные кадастровые

описания. Как следствие, гидронимикон Камчатки практически не изучен, имеются преимущественно научно-популярные работы краеведческого плана, собственно научные филологические наблюдения над современным состоянием гидронимикона и всего топонимикона в целом отсутствуют.

С конца XX в. наблюдается стабильный рост интереса к изучению топонимических систем разных регионов с позиций антропоцентризма, поскольку именно топонимия является одним из важнейших источников объективных сведений о формировании этнолингвистического ландшафта территории и перспективах его динамики. В процессе изучения регионального топонимикона через описание номинативных моделей, сформировавших географическую номенклатуру региона, раскрывается специфика культурно-исторической эволюции локальных этносов.

Особенно интересны для наблюдения топонимикона территорий с многослойными этногенетическими процессами, территорий с языковым субстратом, поскольку региональный языковой материал раскрывает специфику древней этноязыковой ситуации и дает возможность для сопоставительного изучения номинативных моделей топонимикона. Камчатка считается территорией